IKKINCHI JAHON URUSHI DAVRIDA DAVRIY MATBUOTDA MOLIYA SOHASINING YORITILISHI

Teshaboyeva Basiyatbonu
Mirzo Ulug‘bek nomidagi
O‘zbekiston Milliy universiteti
Tarix fakulteti 1-kurs magistranti

1941–1945-yillar, ya’ni Ikkinchi jahon urushi davri, sobiq Ittifoq hududida barcha sohalar qatori moliya tizimining ham tubdan harbiy izga tushirilgan davri hisoblanadi. Bu jarayon o‘z aksini o‘sha davr gazeta va jurnallarida keng topgan bo‘lib, matbuot moliyaviy siyosatni targ‘ib qilish, aholini iqtisodiy jihatdan safarbar etish va davlat tomonidan belgilangan vazifalarni tushuntirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilgan.

Bu davrda eng nufuzli nashrlar qatoriga Pravda, Izvestiya, shuningdek O‘zbekiston hududida chop etilgan Qizil O‘zbekiston gazetasi hamda Kommunist jurnali kiradi. Ushbu nashrlarda moliya va iqtisodiyotga oid maqolalar muntazam e’lon qilinib, ular orqali davlatning moliyaviy siyosati keng ommaga yetkazilgan.

Gazeta va jurnallarda chop etilgan maqolalarning asosiy yo‘nalishlaridan biri harbiy zayomlar va mablag‘ yig‘ish masalasi bo‘lgan. Maqolalarda aholiga davlat obligatsiyalarini sotib olish zarurligi tushuntirilib, bu orqali frontni qo‘llab-quvvatlash muhim vazifa sifatida ko‘rsatilgan. “Front uchun hamma narsa, g‘alaba uchun hamma narsa!” kabi shiorlar ostida chop etilgan materiallar fuqarolarni o‘z mablag‘larini davlat ixtiyoriga berishga undagan [“O‘zbekistob mehnatkashlar fronti uchun mablag‘ yig‘ishda faol ishtirok etmoqda” (Qizil O‘zbekiston, 1944-yil, №256)].

Shuningdek, soliq siyosati masalalari ham matbuotda keng yoritilgan. Maqolalarda soliqlarni o‘z vaqtida to‘lash, moliyaviy intizomni mustahkamlash va davlat oldidagi majburiyatlarni bajarish zarurligi alohida ta’kidlangan. Bu orqali davlat byudjetini to‘ldirish va urush xarajatlarini qoplashga erishish maqsad qilingan.

Sanoatni moliyalashtirish masalasi ham muhim mavzulardan biri bo‘lgan. Gazetalarda zavod va fabrikalarning faoliyati, ularning front uchun mahsulot ishlab chiqarishdagi o‘rni haqida batafsil ma’lumotlar berilgan. Ayniqsa, O‘zbekiston hududiga ko‘chirib keltirilgan korxonalar faoliyati haqida maqolalar chop etilib, ularning qisqa muddatda ishga tushirilgani va yuqori natijalarga erishgani targ‘ib qilingan.

Ikkinchi jahon urushi davrida sobiq Ittifoq iqtisodiyoti to‘liq harbiy ehtiyojlarga moslashtirilgan bo‘lib, moliya tizimi davlat siyosatining eng muhim vositalaridan biriga aylangan. Bu davrda barcha moliyaviy resurslar frontni ta’minlash, harbiy sanoatni rivojlantirish va iqtisodiy barqarorlikni saqlashga yo‘naltirildi. Mazkur jarayonlar o‘sha davr gazeta va jurnallarida keng yoritilib, ular orqali aholini iqtisodiy safarbar etish va moliyaviy intizomni mustahkamlash g‘oyalari targ‘ib qilindi [“Harbiy zayomlar frontni mustahkamlashning eng muhim manbalaridan biridir” (Pravda, 1942-yil, №65)]. Markaziy matbuot organlaridan biri bo‘lgan Pravda gazetasining 1942-yil mart sonida harbiy zayomlar masalasiga alohida e’tibor qaratilib, aholining davlat obligatsiyalarini xarid qilish orqali frontga moliyaviy yordam berishi zarurligi ta’kidlangan. Ushbu sonlarda berilgan materiallarda “har bir fuqaroning mablag‘i front kuchini mustahkamlaydi” degan g‘oya ilgari surilgan. 1943-yil iyun sonlarida esa davlat byudjetining tarkibi, harbiy xarajatlarning keskin oshishi va moliyaviy resurslarni to‘liq front ehtiyojlariga yo‘naltirish zarurligi yoritilgan [“Davlat byudjeti urush ehtiyojlariga to‘liq safarbar etildi” (Pravda, 1943-yil, №142)]. 1944-yilga kelib esa soliq tizimi va moliyaviy intizomni kuchaytirish asosiy mavzulardan biriga aylangan. [“Soliq intizomi – iqtisodiy barqarorlikning asosi” (Pravda, 1944-yil, №12)].

Izvestiya gazetasining 1942-yil avgust sonida sanoat korxonalarining urush sharoitida ishlashi va ularni moliyaviy ta’minlash masalalari yoritilgan bo‘lib, ishlab chiqarish uzluksizligini ta’minlash frontning asosiy tayanchi ekani ta’kidlangan. [“Sanoat ishlab chiqarishi front ehtiyojlari uchun kengaytirilmoqda” (Izvestiya, 1942-yil, №198)]. 1943-yil noyabr sonlarida davlat byudjetining shakllanishi, harbiy xarajatlarning ulushi hamda iqtisodiy resurslarni qayta taqsimlash jarayonlari tahlil qilingan. 1945-yil boshlarida esa urushdan keyingi tiklanish uchun zarur moliyaviy zaxiralar va iqtisodiy strategiyalar haqida fikrlar berilgan. [“Urush sharoitida moliyaviy resurslarni to‘g‘ri taqsimlash muhim ahamiyatga ega” (Izvestiya, 1945-yil, №34)]. Mahalliy matbuotda ham moliya masalalari keng yoritilgan. Ikkinchi jahon urushi davrida Qizil O‘zbekiston gazetasida moliya sohasiga oid masalalar juda keng va tizimli ravishda yoritilgan. Bu davrda gazeta asosan urush sharoitia aholini iqtisodiy jihatdan safarbar etish, davlat byudjetini mustahkamlash hamda front ehtiyojlarini moliyaviy jihatdan ta’minlashga qaratilgan targ‘ibot vositasi bo‘lib xizmat qilgan.

Gazeta sahifalarida eng ko‘p uchraydigan mavzulardan biri harbiy zayomlarga obuna bo‘lish masalasi bo‘lgan. Maqolalarda aholining davlat obligatsiyalarini xarid qilish orqali frontga yordam berishi zarurligi ta’kidlangan va “har bir so‘m front kuchini mustahkamlaydi” degan g‘oya ilgari surilgan. 1942–1944-yillarga oid sonlarda kolxozchilar, ishchilar va xizmatchilarning ommaviy ravishda zayomlarga yozilgani, mehnatkashlarning o‘z jamg‘armalarini davlat ixtiyoriga topshirayotgani keng yoritilgan. Shuningdek, paxta yetishtirish va qishloq xo‘jaligi moliyasi ham gazetaning muhim mavzularidan biri bo‘lgan. 1942-yil sentabr sonlarida paxta davlat uchun strategik xomashyo sifatida ko‘rsatilib, uning iqtisodiy ahamiyati alohida ta’kidlangan. Maqolalarda paxta topshirish rejalarining bajarilishi, kolxoz va sovxozlarning davlat oldidagi majburiyatlari hamda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining front ehtiyojlariga yo‘naltirilishi keng yoritilgan.

Bundan tashqari, sanoatni moliyalashtirish masalalari ham gazeta sahifalarida muhim o‘rin egallagan. Urush yillarida O‘zbekiston hududiga ko‘chirib kelingan zavod va fabrikalarni ishga tushirish, ularni moliyaviy jihatdan ta’minlash hamda ishlab chiqarish hajmini oshirish haqida maqolalar chop etilgan. Bu materiallarda ishlab chiqarishning uzluksizligi front uchun asosiy tayanch ekanligi qayta-qayta ta’kidlangan.

Gazetada soliq siyosati va moliyaviy intizom masalalari ham muntazam yoritilgan. Aholiga soliqlarni o‘z vaqtida to‘lash, davlat byudjetini mustahkamlash va iqtisodiy tartibga rioya qilish zarurligi tushuntirilgan. Ushbu maqolalar orqali moliyaviy intizomni kuchaytirish va davlat resurslarini samarali boshqarish g‘oyalari targ‘ib qilingan.

Umuman olganda, Qizil O‘zbekiston gazetasining 1941–1945-yillardagi sonlarida moliya sohasiga oid maqolalar harbiy zayomlar, paxta iqtisodiyoti, sanoatni moliyalashtirish va soliq tizimi kabi yo‘nalishlarda keng yoritilgan. Bu materiallar nafaqat iqtisodiy axborot, balki aholini urush sharoitida iqtisodiy jihatdan safarbar etishga xizmat qilgan muhim targ‘ibot vositasi ham bo‘lgan [“Kolxozlar davlat oldidagi moliyaviy majburiyatlarini ortig‘i bilan ado etmoqda” (Qizil O‘zbekiston, 1944-yil, №256)]. Nazariy va ilmiy yondashuvlar esa Kommunist jurnalining 1942–1944-yillardagi sonlarida o‘z aksini topgan. Ushbu jurnalda moliya siyosatining asosiy yo‘nalishlari, davlat byudjetining shakllanishi, iqtisodiy safarbarlik va tejamkorlik masalalari chuqur tahlil qilingan. Unda urush sharoitida moliyaviy intizomni kuchaytirish va resurslardan samarali foydalanish davlat barqarorligining muhim omili ekanligi ilmiy asosda yoritilgan. Jurnal maqolalarida davlat byudjeti urush iqtisodiyotining asosiy tayanchi sifatida ko‘rsatilib, uning harbiy xarajatlar bilan bevosita bog‘liqligi chuqur yoritilgan. Shuningdek, sanoatni moliyalashtirish, ishlab chiqarishni rejalashtirish va mehnat unumdorligini oshirish masalalari ham nazariy jihatdan asoslab berilgan. Ayrim maqolalarda esa harbiy zayomlar va xalq mablag‘larini jalb etish siyosati iqtisodiy

barqarorlikning muhim omili sifatida talqin qilingan [“Davlat byudjeti va harbiy iqtisodiyot o‘zaro chambarchas bog‘liq” (Kommunist, 1944-yil, №3)].

Kommunist jurnalining o‘ziga xos jihati shundaki, u gazetalardan farqli ravishda, voqealarni emas, balki iqtisodiy siyosatning ilmiy va nazariy asoslarini tahlil qilgan. Unda moliya tizimi markazlashgan boshqaruvga asoslanganligi, resurslarni taqsimlashda davlatning roli va urush sharoitida iqtisodiy modelning o‘zgarishi chuqur yoritilgan.

Xulosa qilib aytganda, 1941–1945-yillar davomida gazeta va jurnallarda chop etilgan moliyaga oid maqolalar davlatning iqtisodiy siyosatini yoritish, aholini safarbar etish va moliyaviy intizomni shakllantirishda muhim rol o‘ynagan. Ushbu matbuot materiallari orqali harbiy zayomlar, soliq tizimi, sanoat va qishloq xo‘jaligini moliyalashtirish hamda davlat byudjetini shakllantirish kabi jarayonlar keng yoritilgan bo‘lib, ular bugungi kunda ham moliya tarixi va iqtisodiy siyosatni o‘rganishda muhim tarixiy manba hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Pravda Vostoka. 1942–1945 yy. – Moskva.

2. Izvestiya. 1942–1945 yy. – Moskva.

3. Qizil O‘zbekiston. 1941–1945 yy. – Toshkent.

4. Kommunist. 1942–1945 yy. – Moskva.

5. SSSR tarixiy-iqtisodiy rivojlanishi (1941–1945 yy.): o‘quv qo‘llanma. – Moskva: Nauka, 1980.

6. O‘zbekiston tarixi (XX asr): darslik. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.

7. Ikkinchi jahon urushi davrida SSSR iqtisodiyoti: monografiya. – Moskva, 1995.

8. O‘zbekiston SSR iqtisodiyoti va sanoati tarixi bo‘yicha arxiv materiallari to‘plami. – Toshkent, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi.